

ЎЗБЕКИСТОНДА ПЕНСИЯ ТИЗИМИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

*Рахимжонов Азизжон Воҳиджон ўғли -
ЎЗМУ Макроиқтисодиёт кафедраси
таянч докторанти (PhD)*

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a27

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон пенсия таъминоти тизимининг бугунги кундаги ҳолати ва унда юз бераётган ўзгаришлар ҳамда уларнинг аҳоли фаровонлиги ва турмуш даражасини оширишга ижобий таъсири ўрганилди. Бундан ташқари пенсия тизимини ривожлантириш йўналишлари тадқиқ этилди ва такомиллаштириш зарурати бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар: ижтимоий ҳимоя, ижтимоий хизматлар, ижтимоий сиёсат, пенсионер, нафақахўр, уч даражали пенсия тизими, хусусий пенсия фондлари.

РЕФОРМЫ И УЛУЧШЕНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

*Рахимжанов Азизжон Воҳиджонович -
НУУз “Кафедра макроэкономики”
Базовая докторская степень (PhD)*

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние пенсионной системы Узбекистана и происходящие в ней изменения, а также их положительное влияние на благосостояние и уровень жизни населения. Кроме того, были изучены направления развития пенсионной системы и разработаны предложения и рекомендации о необходимости совершенствования.

Ключевые слова: социальная защита, социальные услуги, социальная политика, пенсионер, трехуровневая пенсионная система, негосударственные пенсионные фонды.

REFORMS AND IMPROVEMENTS OF THE PENSION SYSTEM IN UZBEKISTAN

*Rakhimjanov Azizjon Vohidjon ogli
NUUz “Department of Macroeconomics”
Basic Doctorate (PhD)*

Annotation. The article examines the current state of the pension system in Uzbekistan and the changes taking place in it, as well as their positive impact on the welfare and living standards of the population. In addition, the directions of development of the pension system were studied and proposals and recommendations on the need for improvement were developed.

Key words: social protection, social services, social policy, pensioner, the retired person, three-tier pension system, non-state pension funds.

Кириш. Жаҳондаги пенсия тизимлари тараққиётининг жорий босқичида шаклланган тақсимот механизмини янги шароитларга мувофиқлаштиришга бўлган эҳтиёжнинг ортиб бораётганлигига қарамай, ривожланган мамлакатларда пенсия ислохотларининг устувор йўналишларидан бири нодавлат пенсия фондларини шакллантириш ва инвестицион фаолликни ошириш масаласидир. Бу борада ривожланган хорижий мамлакатларда муайян тадқиқот ишлари амалга оширилган. Аммо шунга қарамай, давлат хизматчилари ва мутахассислар ўртасида давлат таянч пенсияларини кафолатлаш лозим, айни вақтда нодавлат мулкчилик шаклидаги жамоавий ва яқка тартибдаги пенсия шакллари кенг йўл

бериш керак, деган иқтисодий ёндашув тарафдорлари тобора кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда нодавлат пенсия фондлари фаолиятини шакллантиришнинг институционал асосларини яратиш, нодавлат пенсия фондлари фаолиятини ташкил этиш орқали аҳолининг пенсия ёшига етганида пенсия тўловлари бўйича танлов ҳуқуқларини жорий этиш, нодавлат пенсия фондлари маблағларидан самарали фойдаланиш ҳисобига инвестицион фаолликни ошириш, миллий пенсия тизимининг стратегик вазифасидан келиб чиқиб аҳолини ихтиёрий пенсия суғуртаси соҳасига фаол жалб этиш, пенсионерлар турмуш даражасини оширишга кўмаклашишда нодавлат пенсия фондларининг ижтимоий аҳамиятини

янада ошириш каби долзарб муаммоларнинг мавжудлиги уларни ҳал этиш борасида илмий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “Мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнларини тартибга солишда давлат иштирокини камайтириш, давлат бошқаруви тизимини марказлаштиришдан чиқариш ва демократлаштириш, давлат-хусусий шерикликни кенгайтириш, нодавлат, жамоат ташкилотлари ва жойлардаги ўзини-ўзи бошқариш органларининг ролини ошириш” [1] муҳим вазифалардан бири сифатида белгилаб берилди. Уларнинг самарали бажарилиши Ўзбекистонда нодавлат пенсия жамғармалари фаолиятини шакллантириш ва инвестицион фаолиятни оширишнинг илмий асосларини такомиллаштиришда муҳим аҳамиятга эга.

Ишловчининг ўзини мустақил таъминлашга эҳтиёжи ва доимий интилиши уни меҳнат унумдорлигини оширишга рағбатлантиради. Бу далилнинг бошқа жиҳати инвестицион жараёнларни такомиллаштириш мақсадларидан келиб чиқади. Келажакда мустақил моддий таъминланиш тўғрисида қайғуриш ёлланма ишловчининг меҳнат фаолияти жараёнида ўз хоҳишига кўра жамғармалар шакллантиришга мажбур этади. Уларнинг банклардаги жамғарилган маблағлари инвестиция сифатида фойдаланилиши ва меҳнат унумдорлигининг ортишига таъсир кўрсатиши мумкин. Натижада белгиланган муддатда пенсионерлар даромадлари ҳаракатга келади ва ушбу маблағлар иқтисодиётни ривожлантиришга йўналтирилади.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг янада чуқурлашуви аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими манзиллигини кучайтириш, мавжуд пенсия тизимини молиялаштириш амалиётини модернизациялашни тақозо этмоқда. Иқтисодиёт барқарор ривожланишининг асосий омили инвестицион фаолликни қўллаб-қувватлаш учун молиявий ресурслар жалб этиш ҳисобланади. Дунё мамлакатларида амалга оширилаётган пенсия ислохотларининг мақсади самарали, молиявий барқарор бўлган, пенсионерлар учун муносиб турмуш даражасини таъминлайдиган пенсия тизимини шакллантириш ҳисобланади [2].

Шу нуқтаи назардан мамлакатимизда пенсионерларга муносиб қарилишни таъминлаш мақсадида хориж мамлакатларининг бой

тажрибаларидан кенг фойдаланишимиз мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

Иваненко пенсиялар тўғрисида тўхталиб, “муайян тоифадаги фуқароларни давлат томонидан моддий қўллаб-қувватлаш шакли сифатида, дастлабки қайд этишлар узоқ даврга, антик замонларга бориб тақалишини қадимги Юнонистонда давлат олдида алоҳида хизматларга эга кекса фуқароларга нафақалар берилганини, Рим империясида ҳарбий хизматчиларни бутун ҳаёти давомида сақлаб туриш учун ҳарбий пенсиялар жорий этилганини қайд этиб ўтади” [3].

Владлен Бончик “нодавлат пенсия жамғармаларининг молиявий барқарорлиги жамғарма ўз пенсия мажбуриятларини жамғарманинг молиявий оқимларига таъсир этувчи омиллар таъсири остида бажара олиш қобилиятини кафолатлашидир” деб таъриф беради [4].

Оскоминанинг фикрича эса “хусусий пенсия фондлари пул маблағларини узоқ муддатга жойлайди, хусусий ва давлат қимматли қоғозларини сотиб олади. Хусусий пенсия фонди пассив операциялари асосини корпорация ва корхоналардан келадиган ресурслар ташкил этади, тушумнинг 20-30 % ишчи ва хизматчилар бадалларидан иборат бўлади” [5].

Шунингдек, Григорьев тадқиқотларида корпорацияларнинг пенсия фондларида иштирок этиши хусусида тўхталиб, корпорациялар давлат пенсия таъминоти тизимида ёки бўлмаса корпоратив нодавлат пенсия фондларида иштирок этиши мумкинлигини таъкидлайди. Хусусан, корпоратив пенсия фонди ташкил этиш орқали пенсия таъминоти тизимида иштирок этиши ходимларининг келгусида юқори пенсия таъминотига эга бўлиши билан бирга, корпорациялар учун узоқ муддатли ресурс жамғариш ва улардан юқори даромад олиш имкониятини юзага келтиришини асослаб берган [6].

Полякованинг тадқиқотларида корпоратив пенсия фондлари ривожланиши ва уларнинг фаолияти таҳлили келтирилган. Хусусан, унинг тадқиқотларида давлат пенсия фондларига нисбатан корпоратив пенсия фондларининг афзалликлари ва уларнинг ўзига хос ижобий ва салбий жиҳатлари хусусида тўхталади. Унинг фикрича, корпоратив пенсия фондлари давлат пенсия фондлари билан биргаликда уйғунликда олиб борилиши, яъни корпоратив пенсия тизимида иштирок этувчилар қисман давлат пенсия фондида ҳам

иштирок этиши мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблайди [8].

В.В.Хмировнинг таъкидлашича, нодавлат пенсия фондлари бошқа барча иқтисодий институтлар сингари ўз фаолиятлари учун, асосан, ноаниқ ва хавфли бўлган ташқи муҳитда иш олиб боришларини таъкидлаш мумкин. Жамғарма учун ташқи ва ички омилларнинг таъсиридан келиб чиққан НПФ хавфини пенсия мажбуриятларини тўламаслик эҳтимоли сифатида изоҳлаш мумкин [7].

Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлар орасида *А.В.Вахабов* пенсия тизимини ислоҳ этиш зарурати, хусусиятлари ва ривожлантириш йўналишларини чуқур таҳлил қилган. У ўзининг илмий тадқиқот ишларида пенсия тизимини ислоҳ этишнинг жаҳон тажрибасини таҳлил қилган, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг пенсия тизимини ислоҳ этишга таъсири ва Ўзбекистонда пенсия таъминотининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг илғор тажрибасидан ижодий фойдаланишни такомиллаштириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиққан [15].

Зиядуллаевнинг (2018) таъкидлашича, иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида Ўзбекистонда фаол ижтимоий сиёсатни амалга ошириш янгича амалий ва самарали шаклларни қўллашни тақозо этади. Жаҳон тажрибасига кўра, пенсия тизими фаолиятини йўлга қўйиш ва ундан самарали фойдаланиш бошқа даромад ҳисобга олинган ҳолатда ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш ва кишиларни кексаликда камбағалликдан ҳимоялашнинг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади. Пенсия тизими таъминот асосида шакллантирилаётган ва аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларини қондириш ва конституцион ҳуқуқларини амалга ошириш учун йўналтирилаётган пул маблағлари жамғармасидан фойдаланишга асосланади. Пенсия тизимига хизмат қилувчи пенсия жамғармаси учун даромад манбаларининг аниқ белгиланганлиги, маблағларнинг қатъий мақсадли ишлатилиши, аҳоли ижтимоий табақалашувини юмшатишга йўналтирилганлиги, маблағларнинг шаклланиши ва ишлатилиши муддатларининг мос келмаслиги, мустақил молия-кредит ташкилоти ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғарма эканлиги ҳамда ижтимоий таъминотнинг муҳим элементи эканлиги каби хусусиятлар хосдир [13].

Д.Р.Рустамов ўзининг илмий тадқиқотларида пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг илмий-услубий асосларини ўрганган [14].

Яна бир иқтисодчи олимлардан *Ш.У.Ражабов* эса айнан пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаларини ўрганган ва Ўзбекистон пенсия тизимини ривожлантириш бўйича ўзининг илмий ва амалий твсияларини ишлаб чиққан [12].

Тадқиқот методологияси. Пенсия тизимини ислоҳ этиш ва ривожлантириш бўйича мавжуд бўлган илмий тадқиқотларни ўрганиш, ҳозирги кунда юз бераётган ўзгаришларни таҳлил қилиш ва келажакда такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш бўйича билишнинг қиёсий-ҳуқуқий, тизимли-мантикий таҳлил, илмий таҳлил этиш усулларидан кенг фойдаланилган. Нодавлат пенсия фондларининг молиявий рискларини бошқариш усулларида иқтисодий моҳияти ва турлари хусусида иқтисодий адабиётларда турли-туман фикр ва мулоҳазалар мавжуд. Бироқ уларнинг шакли ва шамоили турли-туман бўлгани билан мазмуни битта мақсадга қаратилган. Шу жиҳатдан ушбу масалага яна бир бор ойдинлик киритиш мақсадида: “Нодавлат пенсия фондлари рискларини бошқариш усуллари жамғарманинг ўз олдида қўйган мақсадига эришиш учун рискларни бошқариш, уларнинг хавфсиз даражаси таъминланганлигини баҳолашга хизмат қилаётган ёндашув ва тенгликлар мажмуидир” тарзидаги иқтисодий таъриф берилган.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакатимизда ўтган тарихан қисқа бир даврда ҳаётнинг барча соҳа ва тармоқларида улкан ютуқ ва марралар қўлга киритилди. Юртимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар жараёнида ижтимоий масалаларга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Айниқса, бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги [1] фармонининг 4-асосий йўналиши “Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари” деб номланган бўлиб, унинг 4.2-бандида “аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб унда: **биринчидан**, аҳолига мажбурий ижтимоий кафолатларни таъминлаш, аҳолининг эҳтиёжманд қатламлари ижтимоий ҳимоясини ҳамда кексалар ва имконияти чекланган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни кучайтириш, ижтимоий хизмат кўрсатишни яхшилаш, аҳолига ижтимоий хизмат-

лар кўрсатишда давлат-хусусий шериклигини ривожлантириш; **иккинчидан**, пенсионерлар, ногирон, ёлғиз кексалар, аҳолининг бошқа эҳтиёжманд тоифаларининг тўлақонли ҳаёт кечиришларини таъминлаш учун уларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш масалалари кўрсатиб берилган.

Бугунги кунга қадар Ҳаракатлар стратегияси доирасида пенсия тизимини такомиллаштириш бўйича кўплаб ишлар амалга оширилди. Жумладан, ишловчи пенсионерларга пенсиялари миқдори 100 % қилиб белгиланди, 2019 йили “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги қонун 31-моддасига (“Ўртача ойлик иш ҳақини аниқлашнинг умумий тартиби”) [12] ўзгартиш киритилиб, пенсия тайинлашда аниқланадиган ўртача иш ҳақи миқдорининг чегараси энг кам ойлик иш ҳақининг 8 баробаридан 10 баробарига ўзгартирилди ва ушбу кўрсаткични босқичма-босқич ошириб бориш ва иқтиқболда бекор қилиш режалаштирилмоқда, шу билан бирга, ўзимизга хос ва мос пенсия тизимини яратиш ва ривожлантириш учун пенсия тизимини такомиллаштириш концепциясини ишлаб чиқиш бўйича ҳам бир қатор ишлар олиб борилмоқда.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги [2] фармони билан давлат дастури тасдиқланди.

Фармонда пандемия шароитида тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш чораларини давом эттириш, ёшларни қўллаб-қувватлаш, аҳолининг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, ижтимоий адолатни таъминлаш, талаб юқори бўлган касблар бўйича иқтидорли мутахассисларни нуфузли хорижий таълим муассасаларида тайёрлаш каби вазифаларни амалга ошириш белгиланган.

Биргина пенсия тайинлашни оладиган бўлсак, фуқароларга қулайлик яратиш мақсадида бир қатор тартиблар белгиланмоқда. Таъкидлаш лозим, пенсия таъминоти тизими меҳнатга лаёқатсиз ва камбағал фуқароларнинг турмушини яхшилашга қаратилган иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий ва ташкилий чора-тадбирлар амалга оширилишини назарда тутати. Шу маънода фармоннинг 10-банди-

га асосан пенсиялар тайинлаш ва тўлашда 2021 йил 1 июндан бошлаб қуйидаги тартиб жорий қилинди [2]:

- пенсияларни тайинлашда шахснинг иш ҳақи ва меҳнат стажи тўғрисидаги маълумотларнинг электрон базаси юритилмаган давр – 2005 йилдан аввалги йиллар учун иш стажи шахснинг меҳнат дафтарчасидаги мавжуд ёзувлар асосида тасдиқловчи ҳужжатлар талаб этилмасдан ҳисобланади;

- уч йил ва ундан аввал тайинланган, қайта ҳисобланган пенсия ва нафақаларни текшириш ҳамда улар бўйича аниқланган ортиқча тўловни ундириш бекор қилинади;

- ишловчи фуқаролар томонидан ишламайдиган турмуш ўртоқлари келгусида пенсия таъминотига эга бўлишлари учун ўз даромадларидан ихтиёрий равишда ҳар ойда ижтимоий солиқ тўлаш ҳуқуқи берилди;

- пенсия ва нафақалар фуқаронинг хоҳишига кўра рўйхатга олинган доимий яшаш ёки вақтинча турган жойи бўйича тайинланади ва тўланади;

- пенсия ва нафақаларни нақд пулсиз шаклда олиш учун аризалар фуқаролар томонидан Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг (кейинги ўринларда – Пенсия жамғармаси) тегишли бўлимига мурожаат қилмаган ҳолда, тижорат банклари филиалларида банк пластик карталарини очиш жараёнида ёки банк мобил иловалари орқали электрон шаклда расмийлаштирилади;

- фуқароларнинг пенсияга бўлган ҳуқуқи йўқолганлигини тегишли вазирлик ва идоралар томонидан тақдим этиладиган электрон маълумотлар асосида аниқлаш орқали пенсияларни нақд пулсиз шаклда олувчи шахслар томонидан ҳар олти ойда Пенсия жамғармасининг бўлимига келиш ҳамда масъул ходимлар томонидан жойларга чиққан ҳолда мониторинг ўтказиш мажбурияти бекор қилинади.

Фармоннинг 11-бандига кўра пенсия ва нафақалар тўғри тайинланиши ҳамда тўланиши бўйича текширишлар натижасида 2021 йил 1 февралгача аниқланган ортиқча тўлов қарзи ҳисобдан чиқарилади. Юқоридаги дастурда белгиланган бу каби қулайликлар аҳолининг сарсон бўлишининг олдини олишга, давлатдан розилик ҳиссини оширишга хизмат қилади.

Пенсия тизимини такомиллаштириш бўйича қилинаётган ишларнинг асосийси 3-даражали пенсия тизимига ўтиш тартиби ҳи-

собланади. Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси нуфузли халқаро молия ташкилотлари, хусусан, Жаҳон банки, БМТ Тараққиёт дастури ва Россия Федерацияси Молия вазирлигининг илмий тадқиқотлар институти экспертларини жалб қилган ҳолда хорижий мамлакатларнинг пенсия таъминотини, шу жумладан, 3 босқичли пенсия тизимини ташкил қилиш тажрибаларини ўрганмоқда.

Уч даражали пенсия тизими қуйидаги афзалликларга эга:

- биринчи даража – пенсия тизимидаги вазифасига кўра ижтимоий аҳамиятга эга. Ушбу даража меҳнатга қобилиятсиз аҳоли қатлами яшашини таъминловчи пенсия ҳажминини кафолатлайди. Бу даражада давлат томонидан иш стажини, суғурта стажини ва пенсионернинг суғурта ҳисобидаги жамғарма ҳажмидан қатъи назар минимал пенсияни белгилайди. Бу даража ижтимоий характерга эга;

- иккинчи даража – пенсионернинг суғурта ажратмалари ва меҳнат фаолияти билан боғлиқ. Ушбу даражанинг асосий мақсади пенсионерни олдинги, меҳнат қобилиятига эга бўлган даврдаги молиявий шароитини сақлаб қолиш. Бу даража фаол ишловчи фуқаро учун мўлжалланган бўлиб, уни юқори тўланадиган иш жойида ишлашга, пенсия ёшида фойдаланиш учун даромадининг бир қисmini жамғаришга рағбатлантиради. Функцияси ва вазифаларига кўра ушбу даража учта босқич ичида энг асосийси бўлиб, у пенсионерга юқори ҳаёт даражасини таъминлашга қаратилган;

- учинчи даража – ишчининг хоҳиш ва имкониятидан келиб чиққан ҳолда пенсия ёшига етгач, пенсия ҳажминини оширишга қаратилган бўлиб, у индивидуал ва қўшимча функцияга эга. Пенсия тизимининг ушбу босқичи давлат ва нодавлат суғурта компаниялари, банклар, пенсия ва бошқа фондларнинг иштироки асосида ташкиллаштирилади.

Агар давлат биринчи икки босқичларда: уларнинг ташкил қилиниш шартлари, пенсия таъминоти ҳажминини белгилашда иштирок этса, учинчи босқичда давлат тўғридан-тўғри иштирок этмайди, бироқ шартнома ва ҳуқуқий мажбуриятлар бажарилишида кузатувчи вазифасини ўтайди.

Пенсия истеъмол қобилиятини таъминлашнинг яна бир йўли пенсия индексацияси ҳисобланади. Ўзбекистонда аралаш ҳолатда индексациянинг икки кўриниши қўлланилади: давлат имконияти ва иқтисодий ҳолатдан келиб чиққан ҳолда систематик ва бир маро-

табалик индексация. Систематик индексация мамлакатдаги нархларнинг ёки ўртача ойлик иш ҳақининг оширилиши билан амалга оширилади. Бундан ташқари амалга ошириладиган индексация давлатни иқтисодиётдаги инфляция устидан расмий назорат олиб бораётганини билдиради, лекин қонун жиҳатдан ушбу жараён муҳлати ва амалга оширилиш ҳолатлари белгиланмаган. Пенсия истеъмол қобилияти сезиларли ҳолатда тушиб кетса, бир маротабалик пенсия ва ишчилар ойлиги индексацияси амалга оширилади. Бу Ўзбекистоннинг пенсия тўловларини стабил ҳолатда ушлаб туришидаги ўзига хослиги ҳисобланади. Пенсия индексацияси учун молиявий манбалар ўртача ойлик иш ҳақини ошириш билан автоматик равишда Пенсия фондига суғурта бадалларини кўпайтириш ёки махсус бадаллар (масалан, маҳсулот реализациясидан 0,7 фоиз), махсус ҳукумат субсидиялари, жамғариш Пенсия фондидаги бўш пул маблағларини инвестиция қилишдан олинадиган келажакдаги даромадларни киритиш орқали аниқланилади.

Дарҳақиқат, ҳеч бир натижага шунчаки эришиб бўлмаганидек, Ўзбекистоннинг ҳам бугунгидек барқарор ривожланаётган, дунёнинг ҳайрат ва ҳавасини келтираётган мамлакат сифатида ном қозониши ўз-ўзидан бўлган эмас. Бугунги кунга келиб, дунёда соғлиқни сақлаш сифати яхшилангани, тиббиётнинг жадал тараққий этаётгани, санитар назоратнинг такомиллашаётгани, таълимдан фойдаланишнинг кенгаёётгани, иқтисодий фаровонлик боис кексаларнинг улуши борган сари кўпаймоқда. Узоқ умр кўриш инсоният тараққиётининг энг катта муваффақиятларидан биридир. Шу билан бирга, кўплаб мамлакатларда ижтимоий бюджетни шакллантириш, пенсия тизимини яратишда юзага келадиган муаммолардан қочиб бўлмапти. Бунинг устига меҳнатга яроқли аҳолининг қисқариши солиқ тушумларининг камайишига олиб келмоқда, натижада ортиб бораётган пенсионерларнинг моддий-ижтимоий шароитларини барқарор сақлаб туриш қийинлашмоқда.

Ишловчининг ўзини мустақил таъминлашга эҳтиёжи ва доимий интилиши уни меҳнат унвдорлигини оширишга рағбатлантиради. Бу далилнинг бошқа жиҳати инвестицион жараёнларни такомиллаштириш мақсадларидан келиб чиқади. Келажакда мустақил моддий таъминланиш тўғрисида қайғуриш ёлланма ишловчининг ўзининг меҳнат фаолияти жараёнида ўз хоҳишига кўра жамғармалар шакллантиришга мажбур этади. Уларнинг

банклардаги жамғарилувчи маблағлари инвестиция сифатида фойдаланилиши ва меҳнат унумдорлигининг ортишига таъсир кўрсатиши мумкин. Натижада белгиланган муддатда пенсионерларнинг даромадлари ҳаракатга келади ва ушбу маблағлар иқтисодиётни ривожлантиришга йўналтирилади. Зеро, мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантиришда ҳар бир соҳани такомиллаштириш муҳим ва шарт ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. Бугунги кунда дунёдаги барча ривожланган ва ривожланаётган давлатлар пенсия тизими олидидаги асосий муаммо – пенсионерлар улушининг ортиб бориши, албатта. Бу бўйича кўплаб давлатлар амалий ишларни бошлаб юборган, жумладан, пенсия фондларини хусусийлаштириш ўтган асрнинг иккинчи ярмидан бошланган бўлса, 21-асрга келиб, пенсия ёшини ошириш ишлари босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Шу ўринда малакатимизда ҳам хориж тарихларига таянган ҳолда пенсия тизимидаги демографик муаммонинг олдини олиш ва бартавраф этиш учун дастлаб хусусий пенсия фондларини ташкил этиш ва такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш зарур ва шарт ҳисобланади. Ушбу хулосалар асносида Ўзбекистондаги пенсия тизимини янада такомиллаштириш ва ислоҳ этиш учун қуйидаги йўналишларда бир қатор ислохотлар амалга оширилишини таклиф қиламан:

биринчидан, бугунги кундаги пенсия таъминоти тизимини ислоҳ қилиш соҳасидаги асосий вазифа пенсия жамғармасига тўланадиган бадаллар ва пенсия тўловлари миқдори ўртасидаги узвий боғлиқликни ўрнатиш керак;

иккинчидан, мамлакатларнинг кўп даражали пенсия тизимида ўтишига мувофиқ, хусусий пенсия жамғармаларини бошқариш-

нинг ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш, ҳисоб-китобларни олиб бориш, бадалларни йиғиш, хусусан, пенсия жамғармалари фаолияти устидан назорат юритиш ва тартибга солиш бўйича институционал салоҳиятни шакллантириш лозим;

учинчидан, пенсия жамғармаси маблағларидан мақсадли фойдаланиш ва республикада пенсия жамғармаси молиявий ҳолатини яхшилаш йўлларида бири бўлган имтиёзли пенсия тайинланишини камайтириш лозим;

тўртинчидан, иш ўринларини кўпайтириш билан бирга аҳолини ихтиёрий жамғариб бориладиган пенсия тизимида кенгроқ жалб қилиш;

бешинчидан, жамғариб бориладиган пенсия маблағларини кафолатланган инвестицияларга жалб этиш;

олтинчидан, пенсия таъминотининг келажакдаги асосий устувор йўналишларини белгилаб олиш, шунингдек, бунда мамлакатнинг демографик ўзгаришлари, аҳоли даромадларининг ўсиши, пенсия жараёнида иштирок этувчиларнинг ҳуқуқий онгини ошириш каби вазифалар ўз аксини топиши лозим.

Ўзбекистонда 2022-2050 йилларда аҳоли таркибида пенсионерлар улушининг ошишини инobatга оладиган бўлсак, пенсия ёшидаги аҳоли соғлиқни сақлаш, ижтимоий ва тиббий хизмат кўрсатиш соҳаларининг етакчи истеъмолчиси бўлади, бу эса ЯИМда хизматлар соҳаси улушининг ортишига, пировардда эса миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатларда иқтисодий ўсишини таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун пенсия ёшини ошириш ва пенсия тизимида қўшимча манбаларни ташкил этиш иқтисодиёт учун ҳам, фуқароларнинг пенсия ёшидан кейинги турмуш фаровонлигини таъминлаш учун ҳам муҳим омил ҳисобланади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони. 07.02.2017 йил. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил 13 февраль, 6-сон, 70-модда.*
2. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги ПФ-6155-сонли “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги фармони.*
3. *Иваненко Л.В. Пенсионный Фонд Российской Федерации. – М.: Дашков, 2002, С. 396.*
4. *Владлен Бончик. «Обеспечение финансовой устойчивости НПФ» статья «пенсионный фонды и инвестиции». 2006. № 3.*
5. *Оскомина Чилийского чуда. // Фонд “Антикризис”. 2009. 27 июля.*
6. *Григорьев А.А. (2010) Направления и формы участия корпораций в пенсионной системе. Участие корпораций в пенсионной системе. Бизнес в законе. № 2.*
7. *Хмиров В.В. «Управление кредитными рисками и рисками ликвидности в деятельности негосударственных пенсионных фондов». Бизнес в законе 2013.*

8. Полякова А.Г., Гришина Е.Е., Коокуева В.В. «Оценка практики функционирования корпоративных пенсионных систем в Российской Федерации». *Econotic Sciences. Фундаментальные исследования.* № 6. 2014.
9. Солодов А.К. «Основы финансового риск менеджмента». Мастер принт 2018.
10. Зиядуллаев М.Д. *Ўзбекистонда пенсия тизимини бошқариш ва такомиллаштириш масалалари.* Монография. – Т.: Молия, 2018. – 116 бет.
11. Вахобов А.В., Мажидов Н.М. *Жамғариб бориладиган пенсия жамғармасининг Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини амалга оширишдаги роли.* Монография. – Т.: Университет, 2017. 3-б.
12. Ражабов Ш.У. «Нодавлат пенсия жамғармаларини шакллантириш ва инвестицион фаолликни ошириш» мавзусидаги иқтисодий фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) даражасини олиши бўйича диссертацияси автореферати. – Т., 2018.
13. Вахобов А.В., Хожибоқиев Ш.Х. *Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг таркиби ва манзиллигини кучайтиришнинг муаммолари: Халқаро тажриба ва миллий хусусиятлар.* / «Ижтимоий соҳани модернизациялаш ва ривожлантиришнинг устувор йўналишлари» мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. – Т., 2018.
14. Рустамов Д.Р. «Ўзбекистонда пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини таъминлаш йўналишлари» мавзуси бўйича иқтисод фанлари доктори (Dc) даражасини олиш бўйича автореферати. – Т., 2018.
15. <https://lex.uz/docs>.

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a28

ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ДАРОМАДЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИДАН САМАРАЛИ ФЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ

Рузиев Ғанишер Усарович -
Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ
қўмитаси ҳузуридаги
Фискал институт ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғига доир солиқ имтиёзларининг аҳамияти ёритилган ҳамда имтиёзлар самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: жисмоний шахслар, даромад, турмуш даражаси, солиқ, имтиёз, самарадорлик.

ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТОВ ПРИ НАЛОГООБЛОЖЕНИИ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Рузиев Ғанишер Усарович -
Преподаватель Фискального института при
Государственном налоговом комитете
Республика Узбекистан

Аннотация. В статье подчеркивается важность льгот по налогу на доходы физических лиц и предлагаются предложения по повышению эффективности льгот.

Ключевые слова: физические лица, доход, уровень жизни, налоги, льготы, эффективность.

ISSUES OF THE EFFECTIVE USE OF TAX BENEFITS IN THE TAXATION OF INCOME OF INDIVIDUALS

Ruziev Ganisher Usarovich -
Lecturer at the Fiscal Institute under the State Tax
Committee of the Republic of Uzbekistan

Annotation. The article highlights the importance of personal income tax benefits and offers suggestions to improve the effectiveness of benefits.

Keywords: individuals, income, standard of living, taxes, benefits, efficiency.